

WYKŁAD 2

Podmioty stosunków cywilnoprawnych,
część I :

Osoby fizyczne

Podmioty stosunków cywilnoprawnych

□ osoby fizyczne

□ osoby prawne

art. 1 k.c.

□ tzw. ułomne osoby prawne - art. 33¹ k.c.

jednostki organizacyjne, nie będące osobami prawnymi, ale posiadające zdolność prawną

Regulacja prawna osób fizycznych

podstawowe akty prawne

- **Dział I Tytułu II Kodeksu cywilnego - „Osoby fizyczne”**
  - zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych, dobra osobiste (rozdz. I – art. 8-24)
  - miejsce zamieszkania (rozdz. II – art. 25-28)
  - uznanie za zmarłego (rozdz. III – art. 29-32)
- **ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego**
- **ustawa z 25.2.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy**

Ustawa PrASC

zakres regulacji i znaczenie akt stanu cywilnego

Art. 1 [Zakres regulacji] Ustawa reguluje zasady i tryb rejestracji stanu cywilnego oraz dokonywania czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego.

□ **Art. 2 [Stan cywilny]**

- 1. Stanem cywilnym jest sytuacja prawna osoby wyrażona przez cechy indywidualizujące osobę, kształtowana przez zdarzenia naturalne, czynności prawne lub orzeczenia sądów, lub decyzje organów, stwierdzona w akcie stanu cywilnego.
- 2. Rejestracji stanu cywilnego dokonuje się w rejestrze stanu cywilnego w formie aktów stanu cywilnego.

Art. 3 [Akty stanu cywilnego] Akty stanu cywilnego stanowią wyłączny dowód zdarzeń w nich stwierdzonych; ich niezgodność z prawdą może być udowodniona jedynie w postępowaniu sądowym.

Podstawowe kategorie podmiotowości prawnej

- **Zdolność prawna**
  - zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków w sferze prawa cywilnego
  - nieodzowny atrybut każdego człowieka (art.8 par.1 k.c.)
- **Zdolność do czynności prawnych**
  - zdolność do nabywania w drodze własnych działań (czynności prawnych) praw i zaciągania zobowiązań w sferze prawa cywilnego
  - posiadanie i zakres zd. do czynności prawnych jest uzależnione od wieku oraz od faktu ubezwłasnowolnienia osoby przez sąd

Zakres zdolności do czynności prawnych

- pełna zdolność do czynności prawnych
  - ▣ Osoby pełnoletnie
  - ▣ Osoby, które nie zostały ubezwłasnowolnione
- ograniczona zdolność do czynności prawnych
małoletni, którzy ukończyli lat trzynaście, oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo.
  - brak zdolności do czynności prawnych
    - ▣ osoby, które nie ukończyły lat trzynastu, oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie.

Zdolność prawna osób fizycznych

- **zakres podmiotowy**
  - przysługuje każdemu człowiekowi bez względu na wiek;
- **zakres czasowy**
  - okres od urodzenia do śmierci
- **zakres przedmiotowy**
  - jednakowy dla wszystkich osób fizycznych
  - obejmuje wszystkie prawa i obowiązki cywilnoprawne
  - ograniczenia zdolności prawnej stanowią wyjątek i są rzadko stosowane, np. art. 111 kro - pozbawienie władzy rodzicielskiej

Początek zdolności prawnej osoby fizycznej

- moment żywych urodzin każdego człowieka – art. 8 k.c.
  - domniemanie urodzenia żywego – art. 9 kc „w razie urodzenia się dziecka domniemywa się, że przyszło na świat żywe
  - znaczenie domniemania
  - charakter domniemania

Pojęcie żywego i martwego urodzenia objaśnia załącznik nr 1 do rozp. Ministra Zdrowia z 21.12.2010 r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania (Dz.U. Nr 252, poz. 1697 ze zm.).

Wymagane jest, aby dziecko przyszło na świat żywe, a nie zdolne do życia!
- dowód urodzin – art. 3 PrASC – akt urodzenia sporządzony przez urząd stanu cywilnego

Problem zdolności prawnej dziecka poczętego

- pojęcie *nasciturusa*
- cele uregulowania sytuacji prawnej dziecka poczętego
- stanowisko doktryny - podzielone
- aspekt prawnoporównawczy - brak jednolitego podejścia prawnego
- podstawowe rozwiązania prawne:
  1. przyznanie dziecku poczętemu ogólnej zdolności prawnej pod warunkiem, że urodzi się żywe;
  2. przyznanie dziecku poczętemu ograniczonej zdolności prawnej pod warunkiem, że urodzi się żywe
  3. brak przepisów regulujących sytuację prawną *nasciturusa*; rola orzecznictwa

Sytuacja *nasciturusa* w prawie polskim

□ okres od 16.03.1993 r. do 1.04.1997 r.

- art. 8 par. 2 k.c. przewidywał ogólną zdolność prawną *nasciturusa* o charakterze bezwarunkowym w sferze praw niemajątkowych oraz warunkowym w zakresie praw i zobowiązań majątkowych.

„zdolność prawną ma również dziecko poczęte; jednakże prawa i zobowiązania majątkowe uzyskuje ono pod warunkiem, że urodzi się żywe” ;

□ okres od 2.04.1997 r.

- brak przepisu prawa, przewidującego ogólną zdolność prawną *nasciturusa*

- poszczególne przepisy przewidują warunkową zdolność prawną dziecka poczętego w odniesieniu do określonych praw i obowiązków

Sytuacja *nasciturus* w prawie polskim, cd.

- art. 927 par. 2 kc - dziecko poczęte w chwili otwarcia spadku może być spadkobiercą lub zapisobiercą, jeśli urodzi się żywe;
- art. 446¹ kc – dziecko urodzone może żądać naprawienia szkód doznanych przed urodzeniem;
- art. 75 kro – dopuszczalność uznania dziecka poczętego, ale jeszcze nienarodzonego
- art. 182 kro – dopuszczalność ustanowienia kuratora dla dziecka poczętego dla strzeżenia przyszłych praw dziecka (*curator ventris*)

Uzupełniająca rola orzecznictwa sądowego

- realizacja zasady, że dziecko nienarodzone należy traktować jako już urodzone, ilekroć chodzi o jego korzyść
- **wyrok NSA z 28.11.1985 r., III SA 1183/85**
„darowizna na rzecz dziecka poczętego, lecz jeszcze nie urodzonego, mająca na celu zabezpieczenie przyszłych jego interesów, jest dopuszczalna”
- **uchwała Pełnego Składu IPiUS SN z 30.11.1987, III PZP 36/87**
„dziecko poczęte, a jeszcze nie urodzone w chwili śmierci swego ojca spowodowanej wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową, jeżeli urodzi się żywe, nabywa prawo do jednorazowego odszkodowania na podstawie ustawy z dnia 12.06. 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych”
- **wyrok SN z 29.05.1996, III ARN 96/95**
„pojęcie osoba podlegająca represjom w hitlerowskich obozach koncentracyjnych oznacza również dziecko poczęte, jeżeli urodziło się żywe”

Konsekwencje przyjęcia warunkowej zdolności prawnej *nasciturusa*

- dziecko poczęte uzyskuje prawa i obowiązki pod warunkiem zawieszającym, że urodzi się żywe
- do chwili urodzenia prawa i obowiązki dziecka poczętego nie mogą być wykonywane, a jedynie podlegają zabezpieczeniu
- możliwość reprezentacji prawnej dziecka poczętego przez kuratora (*curator ventris* – art. 182 kro)
- od chwili urodzenia dziecko nabywa definitywnie prawa i obowiązki *ex tunc* - z mocą wsteczną (od zaistnienia zdarzenia uzasadniającego nabycie)

Ustanie zdolności prawnej osoby fizycznej

□ śmierć człowieka

- **moment**

- **skutki :**

1. ustanie podmiotowości prawnej

2. powstanie szczególnego statusu prawnego zwłok

- **potwierdzenie - akt zgonu:**

- art. 66 PrASC

- sądowe stwierdzenie zgonu

- sądowe uznanie za zmarłego

Stwierdzenie zgonu

- **tryb:** postępowanie nieprocesowe, art. 535-538 kpc
- **przesłanki:**
  1. brak aktu zgonu
  2. śmierć danej osoby jest niewątpliwa
- **charakter orzeczenia sądu:** deklaratoryjny
- **treść orzeczenia sądu:** sąd ustala chwilę śmierci, a jeśli ścisłe oznaczenie nie jest możliwe, przyjmuje się chwilę najbardziej prawdopodobną (art. 538 kpc)
- **skutki orzeczenia:** podstawa do sporządzenia aktu zgonu przez urząd stanu cywilnego
- **uchylenie orzeczenia:** wyłącznie w trybie art. 539-545 kpc

Uznanie za zmarłego

- **podstawy prawne:** art. 29-31 kc, art. XXVIII-XXXIV przepisów wprowadzających KC
- **tryb:** postępowanie nieprocesowe, art. 526-534 kpc
- **przesłanki:**
  1. zaginięcie osoby
  2. upływ czasu – stosownie do reguł KC lub PWKC
    - termin ogólny – art. 29 par. 1 kc
    - terminy szczególne dla osób, które zaginęły w czasie podróży powietrznej lub morskiej lub w związku z bezpośrednim zagrożeniem dla życia – art. 30 kc
    - terminy dla określonych kategorii osób, które zaginęły w czasie wojny
- **charakter orzeczenia:** konstytutywny, działający *ex tunc*
- **treść orzeczenia:** wskazanie chwili domniemanej śmierci, art. 31 par.2 i 3
- **skutki orzeczenia:** powstanie domniemania, że zaginiony zmarł w chwili oznaczonej w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego, art. 31 par. 1 kc;
- **obalenie domniemania:** poprzez uchylenie orzeczenia o uznaniu za zmarłego w trybie art. 539 i nast. kpc

Indywidualizacja osoby fizycznej

- cechy odróżniające człowieka od innych ludzi i wyznaczające jego sytuację prawną w społeczeństwie
- podstawowe czynniki indywidualizacji:
  - nazwisko i imię
  - płeć
  - wiek
  - miejsce zamieszkania
  - stan cywilny

Nazwisko i imię

- **generalny obowiązek nadawania każdemu człowiekowi imienia i nazwiska**
  - kwestia identyfikacji osób o nieustalonej tożsamości
  - kwestia indywidualizacji a udział w stosunkach cywilnoprawnych
- **ewidencja:**
  1. księgi stanu cywilnego
  2. ewidencja ludności - ustawa z 24.9.2010 r. o ewidencji ludności
- **nazwisko** – co do zasady jest wyznaczone przez przynależność do grupy rodzinnej (art. 25, 88-90, 122, 126 kro)
- **imię (imiona)** – co do zasady nadawane przez osoby sprawujące władzę rodzicielską; maksymalnie dwa – art. 59 PrASC

Nazwisko i imię, cd.

□ zmiana imienia lub nazwiska

- **nazwisko** może podlegać zmianie albo wskutek różnych zdarzeń prawnorodzinnych, albo wskutek przeprowadzenia stosownego postępowania administracyjnego

- **imię** - tylko w postępowaniu administracyjnym na podstawie ustawy z dnia 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska

□ **pseudonim** – oznaczenie „przesłaniające” prawdziwe imię lub nazwisko, bez zamiaru wprowadzania w błąd

Płeć

- **cecha przyrodzona każdego człowieka**
- **podział zupełny: płeć żeńska i płeć męska**
- **sposób oznaczenia:** decydują cechy zewnętrzne noworodka, w razie wątpliwości decyduje lekarz, kierując się cechami przeważającymi
- **ewidencja:** akta stanu cywilnego -akt urodzenia
- **zmiana płci;**
  - oznaczenie zgodnie z cechami biologicznymi człowieka
  - oznaczenie zgodnie z poczuciem przynależności człowieka do oznaczonej płci, wbrew występującym cechom biologicznym (transseksualizm) – dopuszczalne jest ustalenie płci transseksualisty w procesie na podstawie art. 189 kpc (uchwała SN z 22.9.1995 r.)
- **znaczenie płci w sferze stosunków cywilnoprawnych** – głównie w sferze osobowych stosunków prawnorodzinnych

Miejsce zamieszkania

- pojęcie prawne nawiązujące do określonej sytuacji faktycznej; sytuuje osobę fizyczną w przestrzeni, choć nie należy do właściwości ściśle osobistych; można mieć tylko jedno miejsce zamieszkania
- regulacja prawna – art. 25-28 kc;
- wielorakie znaczenie:
  - w sferze stosunków międzynarodowych, jako łącznik personalny, decydujący o właściwości prawa
  - dla ustalenia właściwości miejscowej sądu lub innych organów
  - i inne, np. art. 454 kc – miejsce spełnienia świadczenia
- reguły ustalania miejsca zamieszkania
  - osoby pełnoletnie – art. 25 kc – czynnik obiektywny i subiektywny
„miejscowość (1) w której osoba przebywa (2) z zamiarem stałego pobytu(3)”
  - dzieci i podopieczni – art. 26-27 kc – tzw. pochodne miejsce zamieszkania
- miejsce zamieszkania a miejsce zameldowania, czy miejsce pobytu

Dobra osobiste osoby fizycznej - pojęcie

- **brak definicji ustawowej;** art. 23 kc zawiera jedynie przykładowe wyliczenie dóbr osobistych
- **dwie koncepcje** dóbr osobistych w nauce prawa cywilnego:
  - 1. koncepcja subiektywna,**
wg. której dobra osobiste to „indywidualne wartości świata uczuć, stanu życia psychicznego człowieka”
  - 2. koncepcja obiektywna,**
wg. której dobra osobiste to do uznanych przez system prawny wartości (tj. wysoko cenionych stanów rzeczy), obejmujących fizyczną i psychiczną integralność człowieka, jego indywidualność oraz godność i pozycję w społeczeństwie, co stanowi przesłankę samorealizacji osoby ludzkiej

Regulacja prawna dóbr osobistych

- podstawowe źródła prawa

- **Kodeks cywilny: art 23-24 kc, art. 445, 448 kc**
art. 23 kc - zasada cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych, niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach

- **Konstytucja RP:**
Np. prawna ochrona życia (**art. 38**); zakaz eksperymentów naukowych (w tym medycznych) na człowieku, bez jego zgody (**art. 39**); zakaz tortur, okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, karania oraz stosowania kar cielesnych (**art. 40**); nietykalność osobista i wolność osobista (**art. 41**); prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz decydowania o własnym życiu osobistym (**art. 47**); zapewnienie wolności i ochrony tajemnicy komunikowania się (**art. 49**); zapewnienie nienaruszalności mieszkania (**art. 50**);

- **akty prawa międzynarodowego**
  - **Europejska Konwencja Praw Człowieka i Obywatela z 4.11.1950 r.**

Dobra osobiste, jako prawa podmiotowe

- prawo do ochrony dobra osobistego na gruncie cywilnym ma postać **prawa podmiotowego**
- **brak jednolitej koncepcji prawa** - koncepcja monistyczna i koncepcja pluralistyczna
- **cechy dóbr osobistych, jako praw podmiotowych:**
  - prawa niemajątkowe
  - prawa bezwzględne (skuteczne *erga omnes*)
  - prawa o charakterze osobistym, ściśle związane z osobą
  - prawa niezbywalne i niedziedziczne

Otwarty katalog dóbr osobistych

- art. 23 kc
  - przykładowe wyliczenie dóbr osobistych
- koncepcja wielości dóbr osobistych
- skutki przyjęcia konstrukcji otwartego katalogu:
  - ▣ brak możliwości precyzyjnego ustalenia listy dóbr osobistych
  - ▣ ciągły rozwój i obejmowanie ochroną coraz to nowych kategorii dóbr osobistych – rola doktryny i judykatury

Podstawowe typy dóbr osobistych

- życie, zdrowie, nietykalność cielesna
- wolność
- cześć człowieka
- swoboda sumienia
- nazwisko i pseudonim
- nazwy zespołów
- stan cywilny
- wizerunek
- tajemnica korespondencji
- nietykalność mieszkania
- twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza, racjonalizatorska
- kult po osobie zmarłej
- integralność seksualna
- sfera prywatności

Ochrona dóbr osobistych wg. KC

□ podstawa prawna: art. 24 kc

□ przesłanki ochrony:

1. naruszenie lub zagrożenie prawa osobistego

2. bezprawność działania

- pojęcie bezprawności

- domniemanie bezprawności

- okoliczności wyłączające bezprawność:

- zgoda uprawnionego

- działanie na podstawie prawa lub w wykonaniu prawa podmiotowego

- nadużycie prawa podmiotowego (art. 5 kc)

- inne

Zgoda uprawnionego

- uzasadnienie w konstrukcji dobra osobistego, jako prawa podmiotowego, z którego można swobodnie korzystać
- **przesłanki skutecznej zgody:**
  - ▣ zgodność z prawem i zasadami współżycia społecznego (art. 58 kc)
  - ▣ musi dotyczyć dóbr osobistych osoby, która zgody udziela
  - ▣ nie może być odwołana
- **charakter prawny** - działanie podobne do czynności prawnej

Działanie na podstawie prawa lub w wykonaniu prawa podmiotowego

- liczne sytuacje gdy przepisy prawa (normy prawne) zezwalają na ingerencję w sferę cudzych dóbr osobistych, np.
  - ▣ przymusowe leczenie
  - ▣ ograniczenie wolności w zakładach karnych
  - ▣ działanie w granicach obrony koniecznej (423 kc),
dozwolona samopomoc (343 par. 2 kc)

Nadużycie prawa podmiotowego

- prawo podmiotowe do dobra osobistego nie może być nadużywane,
- art. 5 kc - nadużycie prawa podmiotowego polega na takim jego wykonywaniu, które byłoby sprzeczne:
  - ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa
  - z zasadami współżycia społecznego

Środki ochrony dóbr osobistych

□ środki ochrony niemajątkowej

- - powództwo o ustalenie
- - powództwo o zaniechanie naruszeń
- - powództwo o usunięcie skutków naruszenia

□ środki ochrony majątkowej

- - powództwo o zadośćuczynienie lub o zapłatę na wskazany cel społeczny
- - powództwo o odszkodowanie

Powództwo o ustalenie

- art. 189 KPC „powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym **interes prawny**”.
- ochrona dobra osobistego następuje poprzez samo ustalenie, że danej osobie przysługuje określone dobro
- ma charakter roszczenia prewencyjnego

Powództwo o zaniechanie

- występuje jako klasyczne roszczenie prewencyjne
- przesłanki:
  - ▣ zagrożenie naruszenia dobra osobistego
  - ▣ naruszenie dobra osobistego, w sytuacji gdy istnieje realna obawa dalszych naruszeń

Orzeczenie sądu powinno precyzyjnie i jednoznacznie oznaczyć czynności, jakie muszą być zaniechane, aby orzeczenie mogło być wyegzekwowane w trybie przepisów art. 1050 lub 1051 KPC (wyr. SN z 30.4.1970 r., II CR 103/70, niepubl.).

Powództwo o usunięcie skutków naruszeń

- **celem** tego roszczenia jest dokonanie swoistej **kompensacji** skutków dokonanego naruszenia
- **niemajątkowa forma zadośćuczynienia** ukształtowana w oderwaniu od zasad rządzących odpowiedzialnością deliktową, a zwłaszcza oderwana od przestanki winy
- **treść powództwa:** - katalog otwarty, - środki potrzebne do usunięcia skutków naruszenia (środki te powinny być adekwatne do naruszenia, do rodzaju naruszonego dobra i rozmiaru jego naruszenia; uwzględniać całokształt okoliczności, w tym zachowanie osoby, której dobra osobiste zostały naruszone; dawać satysfakcję poszkodowanemu, lecz nie powinny prowadzić do upokorzenia sprawcy naruszenia
- **orzeczenie sądu**

Powództwo o zadośćuczynienie lub o zapłatę na wskazany cel społeczny

- art. 24 kc, jako norma odsyłająca
- art. 445 i 448 kc – prawne podstawy dochodzenia zadośćuczynienia lub zapłaty na cel społeczny
  - ▣ konieczność spełnienia przesłanek przewidzianych dla ochrony deliktowej
- zadośćuczynienie – suma pieniężna przyznawana temu, kto doznał szkody niemajątkowej (krzywdy)
- funkcja kompensacyjna

Powództwo o odszkodowanie

- podstawa prawna: art. 361-363 kc i 415 kc i nast. w zw. z art. 24 kc
- przesłanki – właściwe dla ochrony deliktowej
- celem - ochrona interesów majątkowych związanych z naruszeniem dobra osobistego